

էջ 253. Ասոր Սեբաստացւոյ մասին կը պակսի Հաւաքին տեղեկութիւն, Ասորի, որ իբրեւ թիշէ եւ թարգմանիչ շատ յաճախ քննութեան ենթարկուած է (Հմտ. 2. Գ. Թով. Նանեան՝ Հեռագրութիւնք, Ա. էջ 449 եւն):
Կնոսյնքը դեռ երկարել գիտողութեանցս շարքէ:

Մեր այս բոլոր գիտողութիւններով շեկք ուզեր երբեք պարսաւել Հաւաքին գեղեցիկ հրատարակութիւնը: Ունի, այո՛ւ անկատարութիւններ, բայց ունի նաեւ նորութիւններ, որոնք այլուստ շատ գծաւարտ պիտի ստացուէին, այս կողմանէ միշտ երախտագիտութեան պիտի արժանանայ աշխատութիւնս ամէն ընթերցողէ:

Հ. Ն. ԱՅԻՆՆԱՆ

GERHARD FICKER, Die Phundagiagiten. Ein Beitrag zur Ketzergeschichte des byzantinischen Mittelalters. Leipzig, Johann A. Barth, 1908, 8°, S. VI + 282. 9 հիմն՝ M. 6.—.

Չորս տարի յաւաք լոյս տեսած է գրուածքս. զարմանալի է որ ազգայիններէն ոչ որ ուշադիր եղաւ ցայսօր անոր հետաքրքրական բովանդակութեան: Մատենին խորագրին թերեւս արդարացի է այս լուսութիւնը: Գրուածքս հետաքրքրական է մանաւանդ անոնց համար, որոնք Հայոց եկեղեցական պատմութիւնը կ'ուսումնասիրեն:

Միայն համառօտ գծերով պիտի ծանօթացնեմ գրուածքս հոս, յուսալով թէ մօտաւոր ժամանակ մը մատենան կրկին ձեռք առնելու առիթը կ'ունենան:

Երկու մասէ կը բաղկանայ մատենան. բնագրիներն եւ քննութիւնը: Առաջին մասին մէջ լոյս կը հանէ Ficker՝ մանրակրկիտ համեմատութեամբ ձեռագրաց երեք յունարէն բնագիր, որոնք վերնագիր կը կրեն.

1. Թուղթ Եւթիմիոսի միայնակեցի նշանաւոր վանացն, որ առ Կոստանդնուպոլսոյ, ի հայրենիսն իւր առ ի հերքել գնդերտիկոսութիւնս անաստուած եւ ամբարշտ միտրելոցն Փունդագիագիտացն կամ՝ Բոզոմիլեանցն եւ Մասսալիանուսացն անուանելոց, եւ զանսորք եւ զպիղծ հերետիկոսութիւնսն Հայոց եւ զայլ անաստուած եւ զամնասանսորք հերետիկոսութիւնս. էջ 1—86:

2. Յանդիմանութիւն հերձուածոյն Բոզոմիլեանց (Προκατάβαν), յորինեալ

յԵւթիմիայ միայնաւորէ, յորոյն Զիգաքինեայ (τοῦ Ζιγαβγοῦ). էջ 87—111:

3. Գներմանոսի Կ.Պոլսոյ պատրիարքի (1222—1240) Թուղթ առ Կոստանդնուպոլսեցիս ընդդէմ Բոզոմիլեանց. էջ 113—125:

Մերի համար հետաքրքրականն է մաս. նաւորայեւ առաջին հատուածը, որուն համար ձեռքի տակ ունեցած է Ficker 6՝ յատկապէս 5 ձեռագիր: Հին բնագիրն ենթարկուած է յետին ընդօրինակողներէն հզօր փոփոխութեան. այնպէս որ ընդհանուր նկարագրէ առեալ՝ այժմեան ձեռագիրներն կարելի է բաժնել կրկին խմբի. համառօտ եւ ընդարձակ: Այս խմբերու ներկայացուցիչներն են Վիեննայի Արք. Մատենագրանի Թ. 307 (= A) եւ 193 (= B) ձեռագիրները: Առաջին անկարգով այնպէս կ'երեւայ թէ A ընդարձակ խմբագրութիւնը կը ներկայացնէ, իսկ B անոր վրայէն համառօտուած է. բայց այսպէս չէ իրականը. երկուքն ալ առանց իրարու ծանօթութեան յառաջ եկած են երրորդէ մը. B քիչ շեղումներով, իսկ A ընդարձակ յաւելումներով: Ետակապէս Աի գրիչը մոլեւանդ Հայաստեաց մը կը թուի, որ ըստ կամի կը ներմուծէ Հայոց մասին անհեղեղ զեղոյներ, ինչ որ լսած է ժողովրդեան բերնէն, եւ ինչպէս որ թելագրած է իւր բանաստեղծելու տրամագրութիւնը (Հմտ. մանաւանդ էջ 43—51, 57—58 Ս. Սարգիս եւ անոր շան զբոյցը եւն): Ներմուծողն կ'երեւայ թէ առ այս օգտուած է Նանե Եւթիմեոս Զիգաքինոսի Panoplia գրուածքէն ալ (Migne, P. Gr. 130, էջ 1173—189). բայց ստոյգ է որ բառական օգտուած է իսահակ Կաթողիկոսի Ընդդէմ Հայոց հակաճառողութիւնն (այսպէս էջ 49 = Migne, 132, էջ 1232 եւն):

Կ'արժէր մասնաւոր քննութեան երկը ընտրել գրուածքիս աղբորը իսահակ Կաթողիկոսի եւ Եւթիմեոսի յիշեալ հակաճառութեանց հետ, որ ինքնաբերաբար պիտի առաջնորդէր Հայոց եւ Յունաց մէջ ծագած վէճերու հետազոտութեան: Դասեւ հայերէն ունիք նման գրուածք մը յանուն Եփրէմ. Գրամակաղայ (հրտ. Բարսեղ եպ. Կիւլէսերեան, Լոյս շաբաթաթիւներէ մէջ):

Ficker յաւրդ էջերու մէջ կը խօսի գրութեան հեղինակի եւ հոն յիշուած հերետիկոսաց վրայ, շեղեման Եւթիմեոս ծնած է Ժ. դարու վերջերը կամ ԺԱ. ի սկիզբները Փոքր-

Ասորի Ավանիայի եպիսկոպոսական թեմի մէջ, եւ եղած է Ա. Պոլսոյ Բարձրահայեաց Ս. Աստուածածնի (περεβλεπτος) վանքի մէջ միայնակեան եւ քահանայի Ունի երկու գրութիւն, որոնցմէ միայն մէկը հասած է մեզի՝ յօրինուած 1050ի մօտերը:

Թէ Բն էին Փօսնծադադիտի (կամ նաեւ Փօսնծադադիտի, Փօսնծադադիտի, Փօսնծադադիտի, Փօսնծադադիտի, Փօսնծադադիտի, Փօսնծադադիտի) կողմէն հերետիկոսները, որոնց դէմ կը մտքառի Եւթիմեոս, Ficker կը գտնարի որոշ պատասխան մը ապա կամ նոյնացնել ժամանակակից ծանօթ հերետիկոսութեան մը հետ: Ըստ Եւթիմեոսի անոնց ծագումը հայկական է. եւ այս հաստատուելու համար կը շանայի մէջ բերել նաեւ պատմութիւնը՝ ժողովրդական զրոյցներ, անհիշեթ ման մասամբ: Այս կէտի մէջ (յատկապէս Գալլ Պետրոսի զրոյցը իւր սարքին) ուժգին ազդուած կ'երեւայ Հեղինակը վաղի կրօնակցի մը թելադրութիւնէն, որ ծա—ծն գարուն հայ-վրական վէճերու ժամանակ առիթ ունեցած է իւր Տայրեկները լսել Արիւսի եւ Հայոց մէջ երեքնէ ծագած խնդիրներու արձագանգը այն պէս ինչպէս հակառակութեան որ ինչ երեւակայնել կու տար (հմմտ. այս մասին իմ "Նիւրիոն Կաթողիկոս Վրացի" գրութիւնս, էջ 267—72): Նկատելով հերետիկոսներու վարդապետութիւնը, մէջ կը կարծենք թէ հարկ է հեռաւոր նշմուշի մը տեսնել Փօսնծադադիտի եւ հայերէն թոնդրակցիցի անուանց մէջ: Ըստ մեզ հայկական յորձորը մը շատ գիւրացի կնար յոյն բերնի մէջ այսպիսի ձեւ մը ստանալ: Ինչպէս այժմեան սլաւական լեզուի մէջ, նոյնպէս ծա—ծն գարուն յոյն բերնի մէջ հայերէն թն կնար յուն. ֆի փոխուիլ (հմմտ. ուսմ. Աֆանասիոս = Աթանաս), նոյնպէս եւ ամբողջ բառը: Ուշագրութեան արժանի է որ ինչ յառաջ նաեւ Գրիգոր Մարգարտոս հարկ զգացած էր կուռիլ սոյն հայ թոնդրակցիցիներու դէմ: Այս եւ յարակից խնդրոց վրայ ուրիշ առիթ: Fickerի գործը յամենայն դէպս արժանի է լուրջ ուշագրութեան նաեւ հայ բանասիրաց կողմանէ. կ'արժէ, որ ինչպէս առհասարակ հայ-բիւզանդական եկեղեցական յարաբերութիւնը, նոյնպէս ծա—ծն գարունը հերձուածոց պատմութիւնը դառնար հայ բանասիրի մը կողմանէ խոսուիլ քննութեան առարկայ, որուն համար բիւզանդական աղբիւրք անսպառ նիւթ կը մատակարարեն:

Հ. Ն. Ա.

ՄԱՅԵՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՅՈՐԾԱԿ ԵՐԵՐԱԿԱՆ-ՀՈՅԿԱԿԱՆ ՀՐԾ-ՏՐԵՐԱՌԹԵՆԸ 1896—1910

(Հարմարութեամբ)

*531. Chapot Victor. — La province romaine proconsulaire d'Asie, depuis ses origines jusqu'à la fin du Haut-Empire. (— Bibl. de l'École des hautes études. Sciences historiques et philologiques. Fasc. 160.) Paris, Bouillon 1904. 8°, p. XV., 584. 1 K. Fr. 15.—

[Հայեր. Rev. arch. 4 (1904), p. 147—9 (Seymour di Ricci). — Rev. des quest. hist. 79 (1906), p. 285 (P. Allard). DL 1906, p. 743 f. (E. Oberhammer).

*532. Charles (R.) — The greek versions of the Testaments of the 12 Patriarchs, edited from 9. Mas. together with the variants of the Armenian and Slavonic versions and some Hebrew fragments. Oxford, 1908. 8°, LX+324. 18 sh. net.

[Հայեր. Rev. int. de Th. 16, p. 620. — (E. B.) unainti). Riv. stor. cr. delle sc. teol. 4, p. 626—8.

*533. — — The Testaments of the twelve patriarchs, translated from the Editor's greek text and edited with introduction, notes and indices. London, Black, 1908. 8°, p. XCIX+247.

[Հայեր. Byz. Zeit. 1908, p. 324. — Մշակ. p. 603—12 (Wahrman R.). — Expository Times 19, p. 314 f. — Or. Sz. II, p. 332 f. (F. Perles). — Th. Sz. 33, p. 505—11 (E. Schürer). — Ath. 1908, I, p. 522. — Luzac's Or. List. 19, p. 124.

534. Charmetant F. — A propos des Hinchakians ou révolutionnaires arméniens: La Terre sainte 22 (1896), Nr. 21, p. 326.

535. — — L'Arménie agonisante et l'Europe chrétienne. Appel aux chefs d'État. Paris 1897. Au bureau des Oeuvres d'Orient. 8°, p. 32. Գին չէ նշանակած:)

536. — — Dying Armenia and Christian Europe. An appeal to those in power. [Translated by permission of the Author.] London, Nisbet & Co. 1897. 8°, p. 30. Price: 1 penny.

537. — — Le livre jaune et la question d'Orient. Extrait de la Revue Diplomatique et Coloniale Nr. 1, du 1er Mars 1897. Paris, Sevé, 1897. 8°, p. 16.

*538. — — Livre d'or des martyrs de la charité. Vendu au profit de la souscription pour les victimes des massacres d'Arménie. Paris 1897.

[Հայեր. Մշակ., Թ. 98 (Ա. Հ.):]

539. — — Le Parlement français et les massacres d'Arménie: La Terre Sainte 22 (1896), Nr. 22, p. 337—350.

540. — — Das sterbende Armenien und das christliche Europa. (Übersetzt von H. A.) Der christliche Orient 1897, p. 289—301, 337—347.

*541. — — Tableau officiel des massacres d'Arménie. Paris?

*542. Charon Cyrille. — Melkites et Arméniens sous Maxime III. Masloum (1831—1847). Echos d'Orient, 11, u. 71 (1908), p. 212—218.